

DAVLAT XARIDLARINI AMALGA OSHIRISHDA RAQOBATGA ZID FAOLIYATNING ILMIY TAHLILI

Mahmarahimov Ixtiyor

Toshkent davlat yuridik universiteti

Xususiy huquq fakulteti tyutori

Ma'lumki, jahonda davlat xaridlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi kelgusi yillarda davlatning iqtisodiyotga aralashuvi va sog'liqni saqlashga ko'proq investitsiyalar kiritilishi hisobiga yanada oshib borishi bilan xarakterlanadi. Yevropa Komissiyasining 2016 yilda berilgan ma'lumotlariga ko'ra, Yevropa Ittifoqidagi umumiy davlat xaridlari bozori – ya'ni hukumatlar tomonidan tovarlar, xizmatlar va jamoat ishlarini sotib olish (kommunal xizmatlar bundan mustasno) - taxminan 2 trillion yevroni yoki umumiy YIMning taxminan 13 foizini tashkil qiladi.

Ammo ahamiyatli jihati shundaki, ushbu turdagi davlat xaridlari bozorlarida raqobatga qarshi xatti-harakatlarni amalga oshirilishi raqobat huquqidagi asosiy muammolardan biri hisoblanadi. O'zaro til biriktirish bilan bog'liq yuzaga keladigan qo'shimcha xarajatlar bevosita davlat hisobidan ya'ni jamoatchilik tomonidan qoplanishini hisobga oladigan bo'lsak, ushbu faoliyat qonunchilik normalarini buzish bilan bir qatorda iqtisodiy rivojlanish uchun ham to'siq bo'lib xizmat qiladi.

Davlat xaridlarini amalga oshirishda raqobatga zid harakatlarning amalga oshirilishi kartel kelishuvi sifatida namoyon bo'ladi. Kartel kelishuvini aniqlashda kartel ekranlaridan foydalangan holda huquqbuzarlikni oldini olishga erishish mumkin. Xalqaro standartlarga ko'ra, raqobat siyosati va uni qo'llashda kartel ekranlaridan foydalanish quyidagi uch xil ko'rinishda namoyon bo'ladi :

1) Ular raqobat muhitida siyosat aralashuvini talab qiladigan umumiy zaif tomonlarni aniqlashga yordam beradi.

2) Kartel ekranlari tergov uchun yangi yetakchilarni aniqlashga yordam beradi yoki ko'p sonli kartel kelishuvi yetakchilarini sonini aniqlab, ularni tartibga solishga asos bo'ladi.

3) Kartel ekranlari, nisbatan kam hollarda, sudlar tomonidan davom etayotgan tergov hujjatlari uchun qo'shimcha dalil sifatida qabul qilinishi mumkin.

Davlat xaridlaridagi kartel kelishuvlarni aniqlash odatda ekzotik auksion turlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, o'ta yuqori sifatli ma'lumotlardan (masalan, narxlarni aniqlash uchun mustaqil manbalardan olingan xarajatlar smetasi) yoki firmalar bir xil, taqqoslanadigan tovarlarni yetkazib berish holatlarini o'rgangan holatda amalga oshirilgan.

Garchi bu sa'y-harakatlar davlat xaridlaridagi til biriktirish mexanizmlari va oqibatlarini juda samarali aniqlash uchun xizmat qilsa-da, ular ishlab chiqadigan usullar, tartibga solish choralari kamdan-kam hollarda ushbu munosabatlarga xos bo'lgan boshqa holatlar uchun umumlashtiriladi. Ular raqobat organlariga til biriktirish

uchun katta hajmdagi faoliyatni baholash uchun zarur vositalarni taqdim etmaydi. Bundan tashqari, kartellar o'zlarining strategiyalari, amalga oshiradigan taktikalari, mahsulot, xizmat turlari va muddatlari jihatidan xilma-xildir, shuning uchun raqobat organlari uchun kartel kelishuvlarini aniqlashning yagona mexanizmini yaratish bir muncha qiyinchilikni yuzaga keltiradi.

Alohida qayd etishimiz lozimki, davlat xaridlaridagi raqobatga zid xatti-harakatlarni aniqlashda asosan, "haqiqiy hayot ma'lumotlari" yordamida ya'ni ommaviy omborlarda va hukumat veb-saytlarida keng miqyosda mavjud bo'lgan ma'lumotlar to'plami asosida alohida ma'lumot yig'masdan amalga oshirish mumkin.

Davlat xaridlari bozorlarida til biriktirish raqobatni bartaraf etish uchun kompaniyalarning narx, miqdor, sifat yoki geografik mavjudligi bo'yicha qarorlarini muvofiqlashtirishga qaratilgan. Bu strategiya o'zaro til biluvchilar imkoniyatidan kelib chiqib quyidagi holatlarda amalga oshishi imkoniyati yuqori hisoblanadi :

- a) kompaniyalar o'zaro til biriktirib, faoliyatni muvofiqlashtira olsa;
- b) ichki (ishonchli jazo tizimi, firibgarlikni samarali aniqlash) usullari sust bo'lsa;
- v) tashqi barqarorlik (bozorga yangi kiruvchilarni istisno qilish qobiliyati)mavjud bo'lsa;
- d) sxema aniqlanmasligi mumkin (ya'ni jarimalar yo'q) bo'lsa.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ilmiy tahlillar va soha mutaxassislarining fikrlaridan kelib chiqqan holda davlat xaridlarida raqobatga zid faoliyat turlarini uch xil turga ajratishimiz mumkin:

- elementar til biriktirish texnikasi,
- davlat xaridlarini taqsimlash shakllari
- bozor tuzilishi sxemasini o'zgartirish.

Ta'kidlashimiz lozimki, boshlang'ich til biriktirish usullari kompaniyalarning shartnomalar kelishilgan yetkazib beruvchi tomonidan yutib olinishini ta'minlaydigan tender xatti-harakatlarini tavsiflaydi. Bular a) to'xtatilgan savdolar, b) raqobatdosh bo'lmagan savdolar va c) qo'shma savdolar.

Birinchi, kompaniyalar boshqa kompaniyalarga kamroq raqobatbardosh bosim o'tkazish va oxir-oqibat shartnoma narxlarini oshirish uchun o'z takliflarini ushlab turishlari mumkin.

Ikkinchi, kompaniyalar raqobatni taqlid qilishlari mumkin, yoki takliflarni qasddan yo'qotib qo'ygan takliflarni oshirib yuborish yoki noto'g'ri takliflar berish. Bu OECD-2014 ma'lumotlariga binoan, ekspert amaliyotchilar tomonidan davlat xaridlari bo'yicha kelishuvning eng keng tarqalgan shakli hisoblanadi.

Uchinchi, kompaniyalar qo'shma taklifni taqdim etishlari mumkin, bu esa xizmatni taqsimlash usulini belgilaydigan maxsus kelishuv sxemasining belgisi bo'lishi mumkin.

Kelishuv sxemalarining ikkinchi ko'rinishi bu ularning ish haqini taqsimlash mexanizmidir. Birinchi masala - bu kompaniyalar ochiq tenderlarning faol yoki passiv ishtirokchilari ko'rinishida sxemaning faol a'zolari g'olib bo'lib, kelgusida ular bir-birlari bilan subpudrat shartnoma tuzishlari yoki norasmiy yon to'lovlarni berishlari mumkin.

Uchinchi usul - bu turli xil til biriktiruvchi strategiyalardan kelib chiqadigan bozor tuzilishi. Agar til biriktirish bozorlarni jug'rofiy yoki mahsulot bozorlari bo'yicha ajratishni o'z ichiga olsa, u holda kompaniyalar mintaqaviy yoki sub-sektor darajasidagi shartnomalarning juda yuqori ulushiga ega bo'ladilar.